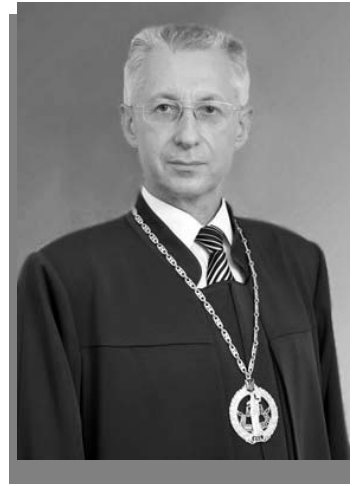

М. ГУЛЬТАЙ,

суддя Конституційного Суду України,
кандидат юридичних наук

УДК 342.842

До питання про формування доктрини конституційної скарги в Україні

У статті визначаються основні підходи до розуміння правової доктрини, особливості її впливу на процеси нормотворчості та правозастосування; пропонуються основні характеристики сучасної доктрини конституційної скарги, що склалась в європейській правовій традиції; вирішується питання про формування в Україні доктрини конституційної скарги на сучасному етапі становлення вітчизняної конституційної юстиції, визначаються напрями її подальшого розвитку та впровадження у національну правову систему.

Ключові слова: правова доктрина, конституційна доктрина, джерела права, доктрина конституційної скарги, конституційне правосуддя.

Від часів започаткування в Україні конституційної юстиції тривають гострі дискусії щодо доцільності введення інституту конституційної скарги. Серед вітчизняних дослідників, які зробили найбільш помітний внесок у розвиток проблеми конституційної скарги в Україні, такі визнані конституціоналісти, як Ю. Барабаш, П. Євграфов, А. Головін, В. Кампо, О. Петришин, А. Портнов, А. Селіванов, С. Сєрьогіна, А. Стрижак, П. Ткачук, В. Тихий, В. Шаповал, С. Шевчук та ін. Їхні роботи посідають вагомe місце серед публікацій із питань

запровадження і функціонування інституту конституційної скарги в країнах СНД та Європи [1; 2, с. 962–973]. У зв'язку з цим постає питання, чи сформувалась в Україні доктрина конституційної скарги, наскільки вона відбиває основні характеристики доктрини конституційної скарги, що склалась в європейській правовій традиції, які напрями її подальшого розвитку та впровадження у національну правову систему. На розв'язання цих актуальних проблем конституційного права й спрямована ця стаття.

Вихідним поняттям, що має методологічне значення в аспекті розглядуваної проблеми, є поняття «правова доктрина». Цілком очевидно, що розуміння правової доктрини є самостійним предметом дослідження, однак вирішення завдань цієї статті вимагає викладення авторських міркувань з цього приводу. Відомий вітчизняний вчений Ю. Тодика у 2000 р. стверджував, що в українській правовій науці термін «доктрина» розглядається в основному як явище, притаманне міжнародному праву. Таке розуміння цього терміна в правознавстві є несприятливим і занадто обмеженим [3, с. 46]. Проблема конституційно-правової доктрини в науковому аспекті належним чином не проаналізована, і їй необхідно приділити велику увагу, оскільки саме доктрини такого рівня концептуально визначають напрями розвитку держави і суспільства [3, с. 50].

Ця прогалина у пострадянській науці конституційного права була заповнена низкою ґрунтовних дисертаційних досліджень проблематики правової доктрини, виконаних українськими та російськими вченими [4; 5; 6; 7; 8; 9; 10]. Помітний внесок у формування поняття правової доктрини, її сутності, властивостей, функцій, форм вираження та значення у правовій системі зробили С. Батуріна, Л. Бірюкова, С. Бошно, А. Васильєв, Н. Джааскінен, Є. Євграфова, О. Зозуля, М. Кармаліта, І. Краснова, П. Круз, Л. Луць, Д. Любитенко, М. Мочульська, Р. Пузіков, Н. Садохіна, А. Селіванов, І. Семеніхін, В. Трофименко та ін.

М. Марченко справедливо зазначає, що термін «доктрина» вживається у найширшому сенсі: як вчення, філо-

софсько-правова теорія; як думки вчених-юристів з приводу тих чи інших питань, що стосуються сутності і змісту різних юридичних актів, з питань правотворчості та правозастосування; як наукові роботи найавторитетніших дослідників у галузі держави і права; у вигляді коментарів різних кодексів, окремих законів, «анотованих версій» (моделей) різних нормативно-правових актів [11, с. 516].

Досить повний огляд основних типів сучасного розуміння правової доктрини пропонує М. Мочульська [12], за результатами якого авторка формулює власне розуміння правової доктрини. Остання, на її думку, являє собою особливе правове явище, яке може визнаватися формою права, сукупність поглядів, теорій, ідей правників, наукових правничих шкіл, сформованих унаслідок наукових досліджень держави та права, які знайшли своє відображення у наукових працях та одержали загальне визнання наукової спільноти, впливають на правотворчі, правотлумачні та правозастосовні процеси [12, с. 50]. М. Мочульська справедливо вказує на те, що в науці нерідко ототожнюються поняття «правова наука» та «правова доктрина», однак ці терміни не є рівнозначними. Правова доктрина виступає частиною правової науки, тобто ці поняття співвідносяться як частина та ціле відповідно. При цьому не вся правова наука є правовою доктриною. Критерієм розмежування правової науки та правової доктрини як її частини є визнання у наукових колах цінності певного наукового твердження, а також його авторитетності. Видається, що правовою доктриною є лише ті наукові твердження, які одержали належне обґрун-

тування та визнання, а також мають прикладне значення [13, с. 39].

Цю думку поділяють й інші дослідники. Зокрема, Є. Євграфова вказує, що доктрина є результатом наукового пізнання, певною частиною науки; з часом їй притаманна більша статика, консерватизм. Доктрина з проблем права і держави включає усталені наукові ідеї, сформульовані принципи і поняття відповідних категорій [14, с. 78]. При цьому правову доктрину не слід плутати з догмою права, яка виступає лише одним із проявів доктрини. І. Семеніхін вказує, що лише та частина наукових положень набуває ознак доктринальності, яка отримує загальне визнання юридичної спільноти. Це є підставою для легітимації доктрини в суспільній свідомості, можливого офіційного визнання державою (наприклад, шляхом включення того чи іншого доктринального положення в текст закону), сприйняття її юридичною практикою [15, с. 29]. Отже, вказуючи на загальну поширеність та визнання науковою спільнотою правової доктрини як її характерну властивість, дослідник зачіпає наступне важливе питання – проблему «санкціонування» доктрини державою, надання їй ознак формальної визначеності та обов'язковості через її інституціоналізацію.

Відмічаючи роль доктрини у процесі нормотворчості, Р. Давід і К. ЖофFRE-Спінозі вказують, що саме доктрина створює «словник» та правові поняття, якими користується законодавець. Останній часто лише виражає ті тенденції, які склались у доктрині, та сприймає розроблені нею пропозиції [16, с. 106]. Позицію всесвітньо відомих компаративістів поділяє А. Селіванов,

який розглядає доктрину як ґрунтовне авторитетне наукове дослідження, до якого законодавець ставиться як до суспільної цінності та надає їй у разі визнання законодавчої форми [17, с. 79]. Отже, саме доктрина визначає концептуальні засади розвитку законодавства, формулює науково обґрунтовані уявлення про державно-правові явища та процеси, які у разі їх визнання юридичною спільнотою та фаховою громадськістю виступають основою розробки відповідних законопроектів. Останні у випадку їх ухвалення законодавцем інституціоналізують нові правові інститути, надаючи їм юридичної форми.

У зв'язку з цим викликає зауваження висновок І. Краснової, що предметом правової доктрини виступає зміст законів, підзаконних актів, адміністративних і судових рішень [18, с. 139]. Безумовно, правова доктрина може пропонувати науково обґрунтовані підходи до розв'язання юридичних колізій, заповнення прогалин у законодавстві, вирішення так званих «складних» юридичних справ, стосуватись аналізу різного роду спірних юридичних питань, які впливають зі змісту правових актів. Однак принципова роль доктрини полягає саме у розробці на доктринальному рівні правових інститутів, які згодом отримують статус законодавчих, отже, доктрина виступає вагомим фактором формування та вдосконалення законодавства. За точним зауваженням І. Н. Барциц і С. В. Бошно: «Наука, яка йде шляхом опису наявних юридичних конструкцій, не може претендувати на доктринальний статус. Доктрина – це розвинена новелістична теорія, а не коментаторський виклад» [19, с. 97].

Інший бік цієї проблеми полягає в тому, чи всі доктрини обов'язково вимагають санкціонування державою. Так, С. Васильєв називає санкціонування правової доктрини державою серед основних характерних рис правової доктрини [20, с. 71]. Утім таке твердження видається досить сумнівним. Ю. Тодика не заперечує існування конституційно-правової доктрини як ідеї чи комплексу ідей, що не втілені в правових приписах, а продовжують своє існування у наукових працях учених-конституціоналістів. Однак доктрина, що закріплена на конституційному рівні та визначає спрямованість правової системи держави, має нормативний, обов'язковий характер [3, с. 45]. Д. Любитенко, досліджуючи питання про класифікацію доктрин, вказує, що стосовно визнання державою доктрини поділяються на несанкціоновані та санкціоновані. Причому доктрини, що санкціонуються державою, набувають рис формальності та визначеності [21, с. 22, 23]. Отже, позитивізація доктрини характеризує відповідний ступінь її розвитку та сприйняття суспільством, однак не є невід'ємною властивістю правової доктрини, поза якою наукові позиції, погляди, вчення не можуть мати доктринального статусу.

Окрему проблему, яка привертає до себе чималу увагу дослідників [5; 7; 11; 16; 19; 20 та ін.], становить розуміння доктрини як самостійної форми (джерела) права. Д. Любитенко стверджує, що нерідко правова доктрина, навіть не будучи відтвореною у тексті «традиційного» джерела права та не володіючи у формально-юридичному плані необхідними властивостями джерела права, у змістовному плані може ним виступа-

ти [21, с. 22]. А. Селіванов із цього виводу звертає увагу на практику, коли суди використовують доктринальні положення безпосередньо як підстави для мотивації своїх рішень [17, с. 81].

Однак, на наш погляд, правові доктрини розрізняються за ступенем їх деталізацій у законодавчих приписах. Усталені доктрини, які сформульовані відомими науковими школами (науковцями), визнані та розвинуті міжнародними та національними судовими установами (наприклад, доктрина верховенства права, демократичної держави), здатні виконувати регулятивну функцію в силу самого факту їх визнання державою (через закріплення у Конституції, законодавчих актах, санкціонування судовою практикою). Однак доктрини, які стосуються принципово нових для певної правової системи правових інститутів, що містять як матеріальну, так і процесуальну складову, вимагають їх докладної законодавчої регламентації. Свій регулятивний вплив на юридичну практику такі доктрини можуть реалізувати лише у разі закріплення у чинному законодавстві належної правової основи їх функціонування. І лише після цього такі доктрини зможуть розкрити свій регулятивний потенціал у процесі формування практики застосування відповідних правових приписів. Саме до таких доктрин належить *доктрина конституційної скарги*.

Ураховуючи основні риси правової доктрини, докладно розроблені дослідниками цієї проблематики [7, с. 89–122; 15, с. 22–72; 20, с. 71 та ін.], є всі підстави стверджувати, що принаймні у європейській правовій системі склалась цілісна доктрина конституційної скар-

ги. Остання належить до конституційних доктрин, які є серцевиною правової доктрини та виступають ціннісною основою конституційного правопорядку. Такий висновок підтверджується тим, що в європейській правовій науці сформувалась цілісна система уявлень та поглядів на інститут конституційної скарги, його основні властивості, змістовні та процесуальні характеристики, типові моделі конституційної скарги, елементи правового механізму її функціонування, призначення конституційної скарги як ефективного засобу захисту конституційних прав людини і основних свобод, утвердження демократичних цінностей та забезпечення верховенства права, що визначає місце цього конституційно-правового інституту у правовій системі [22, с. 128–161].

Доктринальні уявлення про інститут конституційної скарги мають комплексний, системний характер, спираються на ґрунтовні концептуально цілісні дослідження та сучасну методологічну базу, отже, є науково обґрунтованими. Вони сформовані провідними європейськими конституціоналістами та об'єктивуються в їх численних наукових працях, доповідях на конференціях та інших науково-практичних заходах тощо. Одну з особливостей доктрини конституційної скарги складає те, що суб'єктами її формування виступають як відомі вчені-науковці, так і фахівці, які безпосередньо беруть участь у здійсненні конституційного судочинства чи забезпечують його науково-методологічну базу (голови та судді конституційних судів, їх наукові консультанти, представники відповідних органів та приватних осіб у процесі конституцій-

ного правосуддя). Погляди та уявлення стосовно проблематики конституційної скарги за результатами широкої фахової дискусії отримують загальну відомість та визнання науковою спільнотою й професійною громадськістю.

Значущою подією на сучасному етапі розвитку доктрини конституційної скарги стала підготовка та схвалення Венеціанською Комісією на її 85-му пленарному засіданні ґрунтовної доповіді «Про індивідуальний доступ до конституційного правосуддя» (Венеція, 17–18 грудня 2010 р.), що спирається на висновки доповідачів – членів Венеціанської Комісії пана Арутюняна, пані Нуссбергер та пана Пацолая, підготовлені за сприянням національних конституційних судів [23]. У цій Доповіді Венеціанська Комісія узагальнила наукове бачення та практику реалізації інституту конституційної скарги і, по суті, інституціоналізувала сучасну європейську доктрину конституційної скарги, забезпечивши її авторитетом чи не найбільш поважного в Європі незалежного консультативного органу у сфері прав людини, розвитку демократії та конституційного правосуддя. Адже, як справедливо зазначає Т. Пряхіна, синтезованість наукового й практичного – важлива характерна риса доктрини [9, с. 29].

Нарешті, на сьогодні інститут конституційної скарги визнаний як один із першочергових важелів розбудови сучасного конституціоналізму багатьма країнами світу, в яких запроваджена європейська модель конституційної юстиції (Австрія, Азербайджан, Бельгія, Грузія, Іспанія, Латвія, Федеративна Республіка Німеччина, Польща, Російська Федерація, Словенія, Угорщина,

Чехія та ін.). Доктрина конституційної скарги отримала об'єктивацію на конституційному рівні, а також у чинному законодавстві сучасних держав, яке закладає нормативну основу національних моделей такої скарги. Завдяки позитивізації сучасна доктрина конституційної скарги санкціонована державами, користується державною підтримкою та має офіційний характер.

Принципово важливу роль у розвитку доктрини конституційної скарги має її зв'язок з практикою діяльності органів конституційного правосуддя, що є двостороннім. З одного боку, важко переоцінити значення правових позицій конституційних судів для розв'язання спірних питань, пов'язаних із функціонуванням відповідних моделей конституційної скарги (уточнення кола суб'єктів конституційної скарги, її предметної сфери, правових наслідків розгляду, кола прав і свобод, що підлягають захисту за допомогою таких скарг тощо). Саме практика діяльності органів конституційного контролю з розгляду конституційних скарг переконливо доводить доктринальні висновки про значення конституційної скарги як ефективного національного правозахисного засобу, який не лише виступає важливою гарантією прав індивідів, а й сприяє зміцненню конституційного правопорядку. З другого боку, вирішуючи питання про прийнятність конституційних скарг, оцінюючи їх відповідність законодавчим вимогам, конституційні суди активно звертаються до правової доктрини, чим, у свою чергу, сприяють її утвердженню через закріплення доктринальних положень у своїх рішеннях. Недаремно Т. Пряхіна стверджує, що правові позиції конституцій-

них судів, викладені в ухвалених ними рішеннях, виступають формою конституційної доктрини, що є джерелом права [9, с. 14]. Отже, європейська доктрина конституційної скарги виявляє себе в усіх рисах, що характеризують цей правовий феномен.

Ураховуючи активні процеси інтеграції України у європейський простір, визнання та впровадження у вітчизняний правопорядок «класичних» європейських доктрин верховенства права, поділу влади, пріоритету прав людини, конституційного контролю та ін., постає питання: чи склалася в Україні доктрина конституційної скарги? Як вже зазначалось, ідея конституційної скарги лунає в Україні з часів заснування конституційної юстиції, проте помітне зростання уваги до цієї проблеми спостерігається в українській науці з початку 2000-х рр. В. Кампо справедливо зазначає, що наукові доктрини конституційної юстиції в Україні переживають складний і динамічний процес розвитку в умовах низки факторів, першим серед яких дослідник називає «підвищення попиту та обмеженого доступу громадян до конституційного судочинства через відсутність права громадян на конституційну скаргу» [24, с. 68].

Голова Конституційного Суду України (2010–2013 рр.) А. Головін стверджує, що інститут конституційної скарги вивчається на рівні науковців, проте власне доктрина її застосування в Україні на сьогодні відсутня [25]. Однак таке твердження видається надто категоричним. З урахуванням розробленого у науці механізму виникнення та дії правової доктрини, можна стверджувати, що вітчизняна доктрина конституційної

скарги перебуває на етапі свого формування, хоча, безумовно, ще не розкрила себе в усіх проявах. Про це свідчать численні публікації видатних вітчизняних конституціоналістів, основні висновки яких набувають загального поширення. Їх загальний огляд став предметом самостійного дослідження автора, присвяченого ідеї конституційної скарги у конституційно-правовій доктрині України [26]. Його результати засвідчили, що хоча на сьогодні відсутня доктринальна єдність щодо цілком «безпечної» для української системи правосуддя перспективи запровадження конституційної скарги, ця проблематика однозначно є ключовим питанням, що обговорюється у зв'язку з реформуванням конституційної юстиції України.

У цілому стан наукового розгляду ідеї конституційної скарги та перспектив її впровадження в Україні характеризується низкою моментів.

По-перше, науковій думці з питань конституційної скарги властива певна фрагментарність. Праці вчених присвячені лише деяким проблемам конституційної скарги, переважно доведенню доцільності запровадження останньої та вивченню її значення як гарантії прав людини. Майже недослідженими залишаються інші аспекти правової природи конституційної скарги (як інституту демократії, прояву верховенства права, інституту конституційного права, способу вирішення конституційно-правового спору), питання процедури розгляду конституційної скарги тощо.

По-друге, наукове осмислення проблем конституційної скарги характеризується деякою концептуальною невпорядкованістю. Це стосується як ідеї

конституційної скарги у цілому, так і більшою мірою її окремих складових, тобто елементів правового механізму функціонування такої скарги. Вирішуючи питання про перспективи запровадження конституційної скарги в Україні, її недоліки та переваги, автори нерідко аналізують лише окремі її моделі, ігноруючи при цьому інші, які більш придатні для запозичення вітчизняною конституційною юстицією. Досить часто вони не враховують юридичні наслідки тих чи інших моделей конституційної скарги, їх роль у забезпеченні як об'єктивного конституційного правопорядку, так і гарантуванні основних прав конкретних осіб, інші постулати європейської доктрини конституційної скарги. Навряд чи на сьогодні перспективними у науковій та політико-правовій площині є висновки щодо класифікації моделей конституційної скарги в системі індивідуального доступу до конституційного правосуддя, їх особливостей та елементів правового механізму функціонування, які йдуть всупереч згаданій вище Доповіді Венеціанської Комісії «Про індивідуальний доступ до конституційного правосуддя». Вітчизняна доктрина має інтерпретувати ці висновки та розвивати їх у контексті особливостей конституційного судочинства України та вдосконалення механізму доступу до нього.

Зазначимо також, що в існуючих наукових дослідженнях присутні і проблеми суто емпіричного порядку. Ідеться про недостатнє використання під час аналізу іноземного досвіду у сфері впровадження і функціонування конституційної скарги відповідних нормативних джерел (текстів конституцій,

законів, які внаормовують діяльність органів конституційної юрисдикції, регламентів цих органів). Це призводить до формування неповного і не завжди коректного розуміння зазначеного до свідку і значно обмежує компаративістський аспект вивчення інституту конституційної скарги.

По-третє, розвиток наукових поглядів на проблему конституційної скарги не завжди ґрунтується на єдиній теоретико-методологічній базі. Це проявляється, у тому числі, у відсутності чіткого розуміння зв'язків між конституційною скаргою і конституційною законністю, конституційним контролем, конституційним процесом, формами та функціями демократії, верховенством права тощо.

У той же час, останніми роками з'явилися концептуально та методологічно цілісні монографічні дослідження інституту конституційної скарги, які пропонують логічно узгоджені моделі такої скарги для України, акумулюють досягнення вітчизняної доктрини конституційної скарги та сприяють її розвитку [22; 27; 28]. Слід ураховувати, що досить часто розвиток конституційно-правової доктрини здійснюється науковцями, які мають безпосереднє відношення до конституційної практики, зокрема практики Конституційного Суду України. Це цілком справедливо і для питань конституційної скарги, що підвищує практичну спрямованість відповідних наукових розробок.

Принципово важливу роль у формуванні конституційних доктрин відіграє практика єдиного органу конституційної юрисдикції України [3, с. 45]. При вирішенні питань про запровадження інституту конституційної скарги по-

трібно також ураховувати правові позиції Конституційного Суду України з питань доступу до конституційного правосуддя. Узагальнюючи ці позиції, можна дійти висновку, що орган конституційної юрисдикції виходить із того, що: 1) звернення до Конституційного Суду має бути обґрунтованим і важливим для самого заявника; 2) прямий доступ до конституційного правосуддя не повинен розглядатись як свого роду еквівалент додаткової інстанції в судах загальної юрисдикції; 3) прямий доступ до конституційного правосуддя не має підміняти захист особами своїх прав, свобод і законних інтересів у судах загальної юрисдикції; 4) Конституційний Суд не є суб'єктом нормотворчості, а отже, прямий доступ фізичних і юридичних осіб до конституційного правосуддя не може розглядатись як спосіб «дорегулювання» заплутаних чи нечітко сформульованих законодавчих норм [22, с. 319–325].

Таким чином, наукова спільнота у цілому визнала необхідність запровадження інституту конституційної скарги та перейшла до пошуку її оптимальної моделі. Досягнення наукового консенсусу з цього питання підтверджується висновками та рекомендаціями науково-практичних конференцій та інших заходів загальнонаціонального значення, а також знаходить підтримку на державному рівні. Так, у п. 2 розд. IV Концепції вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів, затвердженої Указом Президента України від 10.05.2006 р. № 361/2006, вказується, що для підвищення ефективності конституційно-

правового захисту прав і свобод людини і громадянина доцільно передбачити право кожної особи звернутися до Конституційного Суду України з конституційною скаргою у випадках, визначених у законі. Є всі підстави очікувати, що ідея запровадження в Україні конституційної скарги увійде до Концепції внесення змін до Конституції України, що буде представлено Конституційною Асамблеєю, утвореною за підтримки Президента України.

Вищенаведене дозволяє дійти висновку, що на сьогодні в Україні почала формуватись доктрина конституційної скарги. М. Кармаліта вказує, що відповідний механізм виникнення та дії правової доктрини включає декілька складових, зокрема, виникнення необхідності у правовому регулюванні окремих суспільних відносин, появу ідеї, обґрунтування її, визнання на державному рівні і схвалення громадськістю, перетворення ідеї на напрям проведення правової реформи у будь-якій сфері суспільного життя [7, с. 181]. Виходячи з цього можна стверджувати, що ідея конституційної скарги перебуває на етапі схвалення її державою та громадськістю й перетворення на напрям конституційно-правової реформи.

У зв'язку з цим А. Головін пропонує розробити Державну комплексну програму з посилення захисту прав і свобод людини і громадянина при здійсненні правосуддя в Україні, важливою складовою якої має стати Концепція запровадження інституту конституційної скарги [28, с. 274, 277, 278]. Безумовно, тенденція прийняття на державному рівні концепцій та доктрин як юридичних актів (наприклад, Указ Президента України

«Про доктрину інформаційної безпеки України» від 08.07.2009 р. № 514/2009) є прагненням закріпити доктринально-концептуальні засади державної політики у відповідних сферах суспільного життя. Такі акти виходять від органів державної влади, мають законодавчо встановлену форму (послання, указ, постановова, розпорядження і т. ін.), впливають на розвиток політичних чи правових інститутів, однак їх не можна віднести до юридично обов'язкових джерел права [7, с. 174; 20, с. 74]. Вони нерідко залишаються лише декларативними документами, у той час, як на цьому етапі формування доктрини конституційної скарги слід переходити до рішучих дій, спрямованих на її конституційне та законодавче визнання.

Наступним кроком в розвитку вітчизняної доктрини має стати розробка науково обґрунтованих пропозицій щодо внесення змін до Конституції України та Закону України «Про Конституційний Суд України», які відтворять національну модель конституційної скарги. У такий спосіб дискусію щодо впровадження конституційної скарги в Україні буде піднято на якісно новий рівень, що дозволить наблизити перспективи нормативного врегулювання цього визнаного провідними демократичними країнами конституційно-правового інституту. Нарешті, закріплення національної моделі конституційної скарги у чинному законодавстві дасть новий поштовх для розвитку її доктрини у зв'язку з формуванням правових позицій Конституційного Суду України щодо приймання та розгляду таких скарг, а також їх незалежною об'єктивною оцінкою з боку наукової спільноти.

Список використаної літератури

1. Інформаційно-бібліографічний алфавітний покажчик публікацій з питань запровадження і функціонування інституту конституційної скарги в країнах СНД та Європи / О. Захарчук, Н. Калініна, Т. Корж та ін. ; під кер. Є. Бурая ; заг. ред. А. Головіна // Право України. – 2013. – № 1–2. – С. 253–266.
2. Библиография по конституционному правосудию / авт.-сост. М. А. Митюков. – 2-е изд., изм., перераб. и доп. – М. : КНОРУС, 2011. – 1120 с.
3. Тодика Ю. М. Конституція і правова доктрина / Ю. М. Тодика // Вісн. Акад. прав. наук України. – 2000. – № 1 (20). – С. 42–50.
4. Батурина С. В. Традиции российской правовой доктрины : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / С. В. Батурина. – Краснодар, 2008. – 28 с.
5. Васильев А. А. Правовая доктрина как источник права: историко-теоретические вопросы : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / А. А. Васильев. – Красноярск, 2007. – 28 с.
6. Зозуля А. А. Доктрина в современном праве : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 / А. А. Зозуля. – М., 2006. – 31 с.
7. Кармаліта М. В. Правова доктрина – джерело (форма) права : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / М. В. Кармаліта. – К., 2011. – 199 с.
8. Мадаев Е. О. Доктрина в правовой системе Российской Федерации : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Е. О. Мадаев. – Иркутск, 2012. – 254 с.
9. Пряхина Т. М. Конституционная доктрина современной России : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.02 / Т. М. Пряхина. – Саратов, 2004. – 510 с.
10. Семеніхін І. В. Правова доктрина в системі юридичної науки та практики : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / І. В. Семеніхін. – Х., 2012. – 20 с.
11. Марченко М. Н. Источники права : учеб. пособие / М. Н. Марченко. – М. : Велби; Проспект, 2005. – 760 с.
12. Мочульська М. Є. Основні типи сучасного розуміння правової доктрини / М. Є. Мочульська // Вісн. Львів. ун-ту. Серія юридична. – 2012. – Вип. 56. – С. 44–52.
13. Мочульська М. Правова доктрина та правова наука: співвідношення понять / М. Мочульська // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні : Матеріали XVIII регіон. наук.-практ. конф. 26–27 січ. 2012 р. – Львів : Юрид. ф-т Львів. нац. ун-ту ім. Івана Франка, 2012. – С. 39–41.
14. Євграфова Є. П. Доктрини та концепції у правовій системі України: форми і сфери застосування / Є. П. Євграфова // Право України. – 2010. – № 5. – С. 77–84.
15. Семеніхін І. В. Правова доктрина: загальнотеоретичний аналіз / І. В. Семеніхін ; наук. ред. О. В. Петришин. – Х. : Юрайт, 2012. – 88 с.
16. Давид Р. Основные правовые системы современности : пер. с франц. / Р. Давид, К. Жоффре-Спинози. – М. : Междунар. отношения, 1999. – 400 с.
17. Селіванов А. Судове право: нова галузь права чи теоретична думка? / А. Селіванов // Щоріч. укр. права. – 2009. – № 1. – С. 77–84.
18. Краснова И. О. Доктрина экологического права США : сравнительно-правовой аспект / И. О. Краснова // Журн. рос. права. – 1997. – № 39. – С. 138–145.
19. Барциц И. Н. Источники служебного права : учебник / И. Н. Барциц, С. В. Бошно. – М. : Изд-во РАГС, 2007. – 272 с.
20. Васильев С. В. Правова доктрина – джерело процесуального права / С. В. Васильев // Актуальні питання інноваційного розвитку : наук.-практ. журн. – 2012. – № 2. – С. 70–76.
21. Любитенко Д. Ю. К вопросу о классификации правовых доктрин / Д. Ю. Любитенко // Вестн. Перм. ун-та. – 2010. – Вып. 4 (10). – С. 22–26.
22. Гультай М. М. Конституційна скарга у механізмі доступу до конституційного правосуддя : монографія / М. М. Гультай. – Х. : Право, 2013. – 424 с.
23. Draft Study on Individual Access to Constitutional Justice on the basis of comments by Mr. G. Narutyunyan, Ms. A. Nussberger, Mr P. Paczolay. European Commission for Democracy Through Law (Venice Commission) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.venice.coe.int/webforms/documents/CDL-JU\(2010\)018rev-e.aspx#P165_13720](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/CDL-JU(2010)018rev-e.aspx#P165_13720)

24. Кампо В. Стан і перспективи розвитку наукових доктрин конституційної юстиції в Україні / В. Кампо // Юрид. журн. – 2012. – № 7–8 (121–122). – С. 68–75.
25. Конституційний Суд України відвідав Голова Європейського суду з прав людини Жан-Поль Коста (1 липня 2011 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ccu.gov.ua/uk/publish/article/145099;jsessionid=702612A393856D20114B573A58EBB161>).
26. Гультай М. М. Ідея Конституційної скарги у сучасній конституційно-правовій доктрині України / М. М. Гультай // Часоп. Київ. ун-ту права. – 2012. – № 2. – С. 85–90.
27. Проблеми та перспективи запровадження індивідуальної конституційної скарги в Україні : монографія / О. В. Петришин, Ю. Г. Барабаш, С. Г. Сergyгіна, І. І. Бодрова. – К. : Атіка-Н, 2010. – 108 с.
28. Головін А. С. Захист прав і свобод людини і громадянина при здійсненні правосуддя у рішеннях Конституційного Суду України / А. С. Головін. – К. : Логос, 2011. – 307 с.

Стаття надійшла до редколегії 27.08.2013.

Гультай М. К вопросу о формировании доктрины конституционной жалобы в Украине

В статье определяются основные подходы к пониманию правовой доктрины, особенности её влияния на процессы нормотворчества и правоприменения; предлагаются основные характеристики современной доктрины конституционной жалобы, сложившейся в рамках европейской правовой традиции; решается вопрос о формировании в Украине доктрины конституционной жалобы на современном этапе становления отечественной конституционной юстиции, определяются направления её последующего развития и внедрения в национальную правовую систему.

Ключевые слова: правовая доктрина, конституционная доктрина, источники права, доктрина конституционной жалобы, конституционное правосудие.

Gultay M. To the question of formation of the doctrine of constitutional complaint in Ukraine

The article is devoted to the basic approaches to understanding of legal doctrine, its effect on the legislation and law implementation, special features of modern doctrine of constitutional complaint, developed within the framework of European legal tradition. The author describes the current stage of formation of the doctrine of constitutional complaint in Ukraine, suggests the ways of its subsequent development and introduction to the national legal system.

Keywords: legal doctrine, constitutional doctrine, sources of law, doctrine of constitutional complaint, constitutional justice.